

«Tenh'eu que mi fez el i mui gran ben»

ESTUDOS SOBRE CULTURA ESCRITA MEDIEVAL
DEDICADOS A HARVEY L. SHARRER

Ricardo Pichel (ed.)

«Tenh'eu que mi fez el i mui gran ben»
Estudos sobre cultura escrita medieval
dedicados a Harvey L. Sharrer

Ricardo Pichel
(ed.)

Sílex

A publicación deste volume recibiu o apoio económico do proxecto “HERES. Patrimonio textual ibérico y novohispano. Recuperación y memoria” (CM/2018-TI/HUM-10230; UAH, 2019-2024), da Asociación Internacional de Estudios Galegos (AIEG) e do Instituto de Estudos Medievais da Universidade Nova de Lisboa (Projeto Estratégico FCT UIDB/00749/2020).

© RICARDO PICHEL (ED.), 2022

© RESTO DE AUTORES, 2022

EDITOR: RAMIRO DOMÍNGUEZ HERNANZ

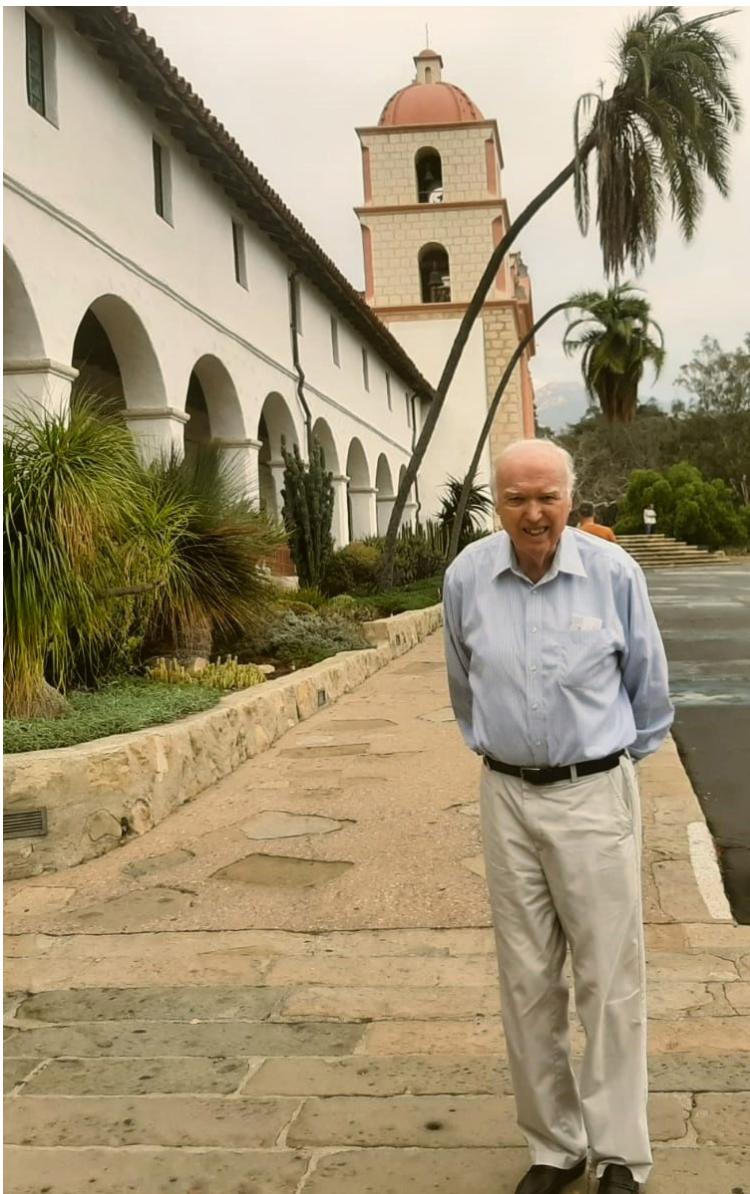
MAQUETADOR: RICARDO PICHEL

© Imagen de cubierta: *Pergaminho Sharrer*.
Cartório Notarial de Lisboa, 7-A, caixa 1, maço 1, livro 3 (verso)

C/ San Gregorio, 8, 2, 2^a, 28004, Madrid
España
www.silexediciones.com

ISBN: 978-84-19077-35-6
Depósito Legal: M-28556-2022

Cualquier forma de reproducción, distribución, comunicación pública o transformación de esta obra solo puede ser realizada con la autorización de sus titulares, salvo excepción prevista por la ley. Diríjase a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos) si necesita fotocopiar o escanear algún fragmento de esta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 372 04 97)

Harvey L. Sharrer na Misión de Santa Bárbara, California (outubro de 2022)
(foto cortesía de Carmen Mejía Ruiz)

ÍNDICE

LIMIAR

- Harvey L. Sharrer e a memoria do patrimonio escrito medieval* 13
Noticia bibliográfica 21

ADRO

- BITAGAP (Bibliografía de Textos Antigos Galegos e Portugueses): um armazém da memória histórica*
Harvey L. SHARRER 39

ESTUDOS

- BITECA (Bibliografía de Textos Catalans Antics): passat i futur*
Gemma AVENOZA & Lourdes SORIANO 71
- O léxico afectivo nas Cantigas Santa María: preservación da memoria e construción da identidade galaico-portuguesa*
María Jesús BOTANA VILAR 87
- Transcripción paleográfica da lírica galego-portuguesa: texto primario e recursos auxiliares*
Mercedes BREA & Carmen de SANTIAGO GÓMEZ 103
- Livros de Direito na Idade Média Portuguesa: a biblioteca do Doutor Luís Martins (1451)*
José DOMINGUES & Pedro PINTO 123
- Sobre un trobador “menor”: Nuno Treez*
Leticia EIRÍN 151
- PhiloBiblon and the wiki world: sustainable technology*
Charles B. FAULHABER 183
- En torno da segmentación do adverbio pronominal «i» nas cantigas*
Manuel FERREIRO 201
- Nin santas, nin pecadoras; ou todo e máis. Da condición feminina ás voces e actuacóns das mulleres na documentación medieval galega*
Miguel GARCÍA-FERNÁNDEZ 225

ÍNDICE

<i>A corte literaria do conde de Barcelos: o ciclo dos privados</i>	
Raquel JABARES FERNÁNDEZ	285
<i>Crónicas universais a sul do Minho: a Historia Scholastica como alternativa à General Estoria?</i>	
Mariana LEITE	311
<i>O portugués e o galego no discurso lingüístico de Bernardo de Aldrete (1560-1641)</i>	
Ramón MARIÑO PAZ	327
<i>El Libro del infante don Pedro de Portugal. Ediciones españolas y portuguesas: problemas de transmisión y nuevas aportaciones</i>	
Carmen MEJÍA RUIZ & María Victoria NAVAS SÁNCHEZ-ÉLEZ	357
<i>O «estrato tardío» da compilación trovadoresca. Subsdios para a súa delimitación e caracterización scriptolingüística</i>	
Henrique MONTEAGUDO	373
<i>Novos dados sobre a transmissão textual do Livro do Deão e do Livro do Conde D. Pedro: as linhagens dos Bragançãos e dos Lanhoso</i>	
Filipe Alves MOREIRA	395
<i>El albañil herido, entre Alfonso X y Goya: estrategias para levitar en el vacío de la (pre)modernidad</i>	
José Manuel PEDROSA	417
<i>Sobre la tensó entre Afonso Sanchez y Vasco Martins de Resende y unas trovas escarninas contra don Cristóbal de Moura</i>	
Gimena del RIO RIANDE	467
<i>Quix e querrei e quero e direivos ũa ren: a sintaxe oracional no Pergamiño Sharreir</i>	
Alexandre RODRÍGUEZ GUERRA	479
<i>A mula voadora, o morto-vivo e os fantasmas entram num bar. Questões em torno de episódios naturais com seres sobrenaturais em textos quinhentistas portugueses</i>	
Maria de Lurdes ROSA	511
<i>Vida (e Milagres) de Santa Senhorinha de Basto. A late 16th/early 17th century copy (of Fr. Vasco Martins' 1403 text ?), in portuguese</i>	
Martha E. SCHAFFER	527
<i>A família de Afonso X nas Cantigas de Santa Maria</i>	
Joseph T. SNOW	551

<i>Entre a corte e o mosteiro: traduzir a santidade nos séculos XIII-XIV</i>	
Cristina SOBRAL	567
<i>Aparecerá porla presente escriptura átā o tempo en que somos.</i>	
<i>Ainda sobre a Crónica de Santa María de Íria</i>	
José António SOUTO CABO	591
 COLOFÓN	
<i>Novos textos para o estudo da literatura medieval galego-portuguesa</i>	
Ricardo PICHEL & Miguel GARCÍA-FERNÁNDEZ & Xavier VARELA BARREIRO (coords.)	
<i>A recepción galego-portuguesa da Sexta Partida: dous novos fragmentos</i>	
Mariña ARBOR ALDEA & Miguel GARCÍA-FERNÁNDEZ &	
Ricardo PICHEL	647
<i>Unha nova ollada ao testemuño galego do Livro das Confissões</i>	
Arthur L.-F. ASKINS & Miguel GARCÍA-FERNÁNDEZ &	
Ricardo PICHEL	667
<i>A tradución galego-portuguesa da Crónica de Castela: o novo testemuño luxemburgués</i>	
José Carlos Ribeiro MIRANDA & Ricardo PICHEL	689
<i>Rezos romanceados en documentación de las dominicas de Lugo en el tránsito de la Edad Media a la Modernidad. Noticia del hallazgo y notas preliminares</i>	
Pablo S. OTERO PIÑEYRO MASEDA	707
<i>Aqui se começan as rubricas deste liuro. Dous testemuños galegos inéditos da Quinta Partida</i>	
Ricardo PICHEL & Harvey L. SHARRER	713
 TABULA GRATULATORIA	751

UNHA NOVA OLLADA AO TESTEMUÑO GALEGO DO
*LIVRO DAS CONFISSÕES*¹

Arthur L.-F. Askins²
Miguel García-Fernández³
Ricardo Pichel⁴

I. O LIBRO DE LAS CONFESIONES E O SEU AUTOR

O *Libro de las Confesiones* (BETA texid 1224), composto *ca.* 1312-1317 por Martín Pérez, é considerado o primeiro gran manual peninsular de formación relixiosa e catequética concibido no marco da incipiente tratadística doutrinal e penitencial en romance das primeiras décadas do Trescentos.

De formación regada (talvez en Boloña) ou autodidacta (García y García *et al.* 2013: ix-x), o autor demostra unha ampla experiencia como canonista e decretalista. A súa obra posúe unha eminente orientación práctica e estrutúrase en tres grandes bloques. No primeiro contémplanse, desde unha óptica xeral, os pecados

¹ A realización deste traballo enmárcase nos proxectos de investigación “HERES. Patrimonio textual ibérico y novohispano. Recuperación y memoria” (CM, 2018-T1/HUM-10230) da Universidade de Alcalá (2019-2023), “Patrimonio textual na Galicia medieval: prosa documental e literaria” do Instituto da Lingua Galega (USC, Ref. 2021-CP037) e “Tras la pista de la literatura perdida: fragmentos de obras medievales procedentes de archivos eclesiásticos y de la Inquisición” (AEI-MCI PID-2020-113752GB-100) da Universitat de Barcelona (2021-2024), e en colaboración con PhiloBiblon e a “Red del Libro Medieval Hispánico” (RED2018-102330-T).

² University of California-Berkeley, Department of Spanish & Portuguese. Professor Emeritus. Contacto: alfa@berkeley.edu.

³ <https://orcid.org/0000-0002-6257-4654>. Instituto de Estudos Galegos Padre Sarmiento (CSIC-Xunta de Galicia) / Universidade de Santiago de Compostela. Contacto: miguelgarcifernandez88@gmail.com.

⁴ <https://orcid.org/0000-0001-9933-0293>. Universidad de Alcalá / Universidade de Santiago de Compostela, Instituto da Lingua Galega. Contacto: ricardo.pichel@uah.es.

“comunales a todos los estados”, abordando a extensión e o modo en que as persoas incorren nas faltas descritas, especialmente no caso dos pecados capitais e das desviacións –como a usura ou a simonía– cometidas contra os dez mandamentos. Na segunda parte da obra analízanse os distintos grupos estamentais dos que se compón a sociedade co obxectivo de evocar un exame de conciencia individual dirixido tanto a clérigos como a leigos. Por último, na terceira sección, de carácter máis teórico, faise unha extensa exposición doutrinal verbo do conxunto dos sacramentos, a tipoloxía de pecados e a imposición das correspondentes penitencias (Gómez Redondo 1999: 1741). A súa profunda formación xurídica e o coñecemento exhaustivo do dereito canónico reflectidos na obra combínanse coa vocación pedagóxica e a preocupación pastoral por espallar os contidos catequéticos compilados entre a súa potencial audiencia, especialmente “os clérigos menguados de sçienzia”. Trátase, con certeza, dun dos exemplos hispánicos máis ambiciosos de *Summa confesorum*, no cal se transcende o contido teolóxico e a limitada armazón doutrinal dos catecismos, manuais de confesión e tratados penitenciais da época para describir e analizar con detalle o variado catálogo de modos de vida cotiá, comportamentos estamentais e liñas de pensamento da sociedade daquela altura⁵ (Ibíd.: 1739-1744).

O perfil biográfico e intelectual do autor é en gran medida desconñecido, e adóitase vincular a Salamanca (García y García 1976: 209-211; García y García *et al.* 2013: ix-x) ou a outros espazos como Zamora ou mesmo Galiza (Beltrán de Heredia 1970: 79). Dada a súa excelente formación en canonística, teoloxía e patrística, é evidente que pertence ao ámbito eclesiástico, mais discútese a súa filiación específica como membro do clero secular e tamén a súa posible influencia no ámbito universitario. Con certeza, a amplitude e indefinición da súa onomástica –as formas *Martín Perez* ou *Martinus Petri* son moi frecuentes na documentación ibérica de finais do séc. XIII e

---

⁵ Sobre a concepción da obra de Martín Pérez, así como a súa relación con outras producións coetáneas de orientación doutrinal no marco do espírito reformador alentado polo Concilio de Valladolid de 1322, véxase Gómez Redondo 2007: 4043-4044 e Thieulin-Pardo 2012: § 2.

comezos do XIV – dificulta en gran medida o avance da investigación. Porén, un estudo sistemático e exhaustivo das fontes arquivísticas ao noso dispor permite ir abrindo novas hipóteses de traballo en torno da identificación do autor do *Libro de las Confesiones*, documentado nalgúnha ocasión como “Martín Pérez de Çamora”⁶. Para alén da súa presumíbel vinculación co ambiente eclesiástico zamorano⁷, é factíbel trazar un itinerario profesional e intelectual cara ao espazo relixioso e universitario vallisoletano das primeiras décadas do século XIV, onde talvez podería ter traballado na súa vasta compilación doutrinal⁸.

2. A RECEPCIÓN GALEGO-PORTUGUESA E O FRAGMENTO DO ARG

A difusión do *Libro*, a pesar da súa grande extensión, foi moi notábel de acordo coa ducia de testemuños conservados, aos que se lle suman un mínimo de quince manuscritos contando os códices hoxe extraviados e os exemplares coñecidos por referencias indirectas (García y García *et al.* 2013: XIV-XVII). A finais do século XV compõe, ademais, unha versión abreviada do texto (Thieulin-Pardo 2012), no

⁶ Así se documenta no codicilo (1375) de Tel Fernández de Toledo, cabaleiro e alcalde maior da raiña (1351) e pai do bispo ovetense Gutiérre Gómez, chanceler e capelán da raiña Xoana Manuel: “un libro escrito en papel en que se continene los tres libros de Martín Pérez de Çamora” (Barrios Sotos 2011: 270-286). Neste caso, ademais, cómpre sinalar que a propiedade do libro non era de Tel Fernández senón que procedía dunha cesión temporal de Teresa Ruiz. Ante a morte desta muller, no codicilo establecécese a devolución aos herdeiros.

⁷ Nalgúns fontes de finais do séc. XIII encontramos un Martín Pérez cóengo “de la iglesia de Zamora” (Lera Maíllo 1999: doc. 1074), o que obriga a abordar un estudo detido para desambiguar os “Martín Pérez” documentados arredor de Zamora e da súa catedral (*cf.* Sánchez Rodríguez 1985).

⁸ Non é este o lugar indicado para estenderse verbo desta posibilidade, que conecta coas pesquisas realizadas por Rucquo (1999: 200), quen indentificara o noso autor co prior de Santa María de Valladolid entre 1331 e 1333. Porén, si podemos avanzar a pertinencia desta hipótese a teor da información extraída de dous testamentos vinculados ao mosteiro cisterciense de Las Huelgas Reales de Valladolid (Hernández 2021: I, 305), outorgados por Urraca Martínez, camareira de dona María de Molina (1317), e Marina Eanes, camareira da raiña dona Constanza (1327), nos cales se fai referencia a un Martín Pérez identificado, respectivamente, como “clericus de Çamora que es agora en Valladolit”, e como estudante da Universidade e compañeiro ou beneficiado da Colexiata de Santa María (Pichel e García-Fernández 2022).

marco da difusión dunha materia penitencial máis accesíbel. Non hai dúbida de que a aceptación e influencia exercida pola compilación de Martín Pérez foi moi significativa a teor da boa acollida que se lle dá en diferentes obras latinas e portuguesas do século XV, como no anónimo *Speculum peccatoris et confessoris* ou no *Leal Conselheiro* do rei D. Duarte (García y García *et al.* 2013: xxii-xxvii).

Precisamente, a obra tivo unha ampla recepción en Portugal (BITAGAP texid 1033), onde se emprenderon varias iniciativas de tradución e copia desde finais do século XIV. Unha das primeiras versións coñecidas realizaase en 1399 no mosteiro de Alcobaça: por un lado, a copia ou tradución do Primeiro libro (BNP ALC. 377; BITAGAP manid 1104, fig. 1) –o “Tratado do sacramento da penitencia”, de acordo cunha das denominacións antigas–, a cargo de frei Roque de Tomar e –como escriba– frei Estêvão Anes Lourido; este mesmo freire, ademais, é o encargado de emprender a copia ou tradución do Terceiro libro –o “Tratado dos sacramentos da ley antiga e nova”, entre outras denominacións– (BNP ALC. 378; BITAGAP manid 1105). Non son os únicos vestixios materiais da tradición portuguesa, pois tamén se coñecen outros douos testemuños do primeiro e terceiro libro. No primeiro caso trátase dun nutrido conxunto de pequenos fragmentos localizados en 2015 por Pedro Pinto no Arquivo Histórico do Cabido da Sé de Évora (CEC 10-XII; BITAGAP manid 6478), identificados por José Domingues (Schaffer e Pinto 2016) e que remiten a unha copia de finais do século XIV ou comezos do XV da primeira sección da obra⁹. Por último, consérvanse algúns fragmentos de finais do século XV (*ca. 1480-1500*) da terceira parte do, ás veces referido como, “Pobre livro das confissoões”, copiados nun volume misceláneo coa tradución portuguesa, entre outras, de varias obras de Johannes Climacus (BNP ALC. 213, ff.

---

⁹ Trátase de máis de 150 pequenas tiras procedentes todas dun códice de boa factura que acabou sendo desmembrado para servir de reforzo na encadernación dun facticio (Bilotta 2017: 313). A identificación concreta da porción textual de cada un dos fragmentos e, por tanto, a edición e descripción integral deste testemuño continúa en curso co obxectivo último de propiciar unha restauración do manuscrito orixinal que permita, ademais, a identificación de novas seccións do texto até agora ilexíbeis.

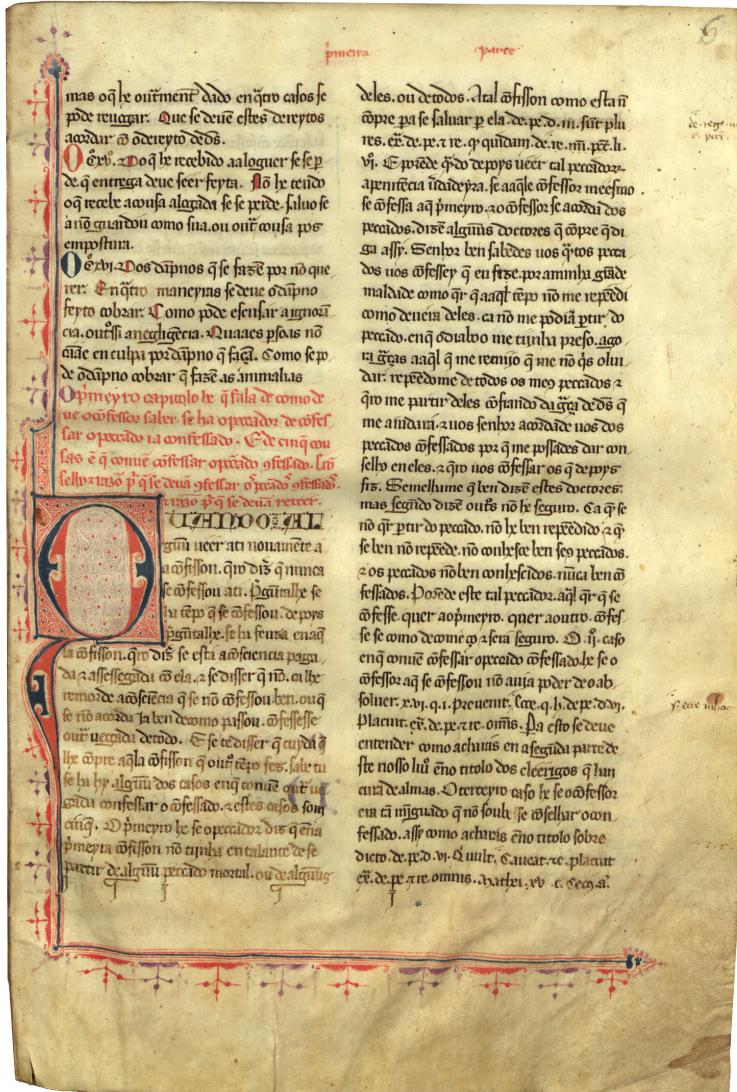

Fig. 1. © Biblioteca Nacional de Portugal, ALC. 377, f. 6r

126v-14iv; BITAGAP cnum 1038). Tense, ademais, constancia doutrinaria exemplares, hoxe perdidos, a través do testemuño indirecto, entre outros, de D. Duarte e do infante Fernando¹⁰ na primeira metade do XV (Martins 1956, 1957; Dionísio 1993; Machado 2005-06; García y García 2003; Machado e Moreira 2012-13; cf. Machado Filho 2019). Aínda que de momento non hai vestixios materiais de ningún testemuño portugués da segunda parte da obra (BITAGAP manid 3379), talvez por ser a máis utilizada (García y García *et al.* 2013: xix), a súa circulación en Portugal parece segura dadas as remisións e referencias a esta sección dentro e fóra do texto¹¹ (*Ibíd.*: 220), ademais da propia existencia, como veremos, do testemuño galego.

O interese por ler e difundir no Occidente peninsular o tratado doutrinal de Martín Pérez tamén se deixou sentir no territorio galego, onde se traduciu, polo menos, a segunda parte da obra. O testemuño fragmentario, conservado no Arquivo do Reino de Galicia (Colección de fragmentos de códices e impresos, CI, 4¹²; BITAGAP manid 3209; figs. 2-5) e recentemente identificado¹³, xa era, en rea-

¹⁰ En 1431 o infante Fernando solicitaba en préstamo ao prior do convento de Alcobaça o exemplar do *Livro das Confissões* para encargar unha copia (Machado e Moreira 2012-13: 8-9). Poderá gardar relación esa copia encargada polo Infante coa copia desmembrada hoxe custodiada na Cabido da Sé evorese? Véxase o recente ensaio de Moreira 2021 con novos datos sobre a recepción da obra no reino portugués e o seu impacto en termos de espiritualidade e como instrumento poder (*cf.* Schultz 2011).

¹¹ A particular organización estrutural coa que se conforma a tradición textual portuguesa (*cf.* Machado e Moreira 2012-13: 7) pode inducir a erro á hora de identificar as seccións da obra transmitidas nas tres copias cofecidas realizadas na abadía cisterciense de Alcobaça. Os artífices destas versións decidiron subdividir en dúas seccións cada unha das partes do *livro* xa traducido: I^a e II^a para a primeira parte (ALC 377) e III^a e IV^a para a terceira (ALC 378). Se cadra debido á grande extensión da obra, cada unha destas seccións correspondíanse cun volume independente nunha primeira iniciativa de tradución hoxe descoñecida, para posteriormente acabar sendo combinadas nas copias alcobacenses. De emprenderse tamén a versión portuguesa da segunda parte da obra, poderíase pensar nunha organización dúplice semellante; porén, dada a estrutura do ms. ALC 378 (seccións III^a e IV^a), non parece que a copia da segunda parte fose proxectada na mesma iniciativa libraria.

¹² A reproducción dixital do fragmento é accesible a través do portal Galicianana: <<http://archivo.gal/arpadweb/es.ga.15030.arg/es/consulta/registro.do?id=1743371>>.

¹³ Pichel e García-Fernández 2020a. A seguir recuperamos e actualizamos, en parte, a información recollida en Askins *et al.* 1997 e Pichel e García-Fernández 2020b.

lidade, coñecido desde finais da década dos 90 grazas a un valioso traballo de exhumación no cal se deron a coñecer un conxunto de fragmentos xurídicos galegos (Askins *et al.* 1997¹⁴). Porén, o limitado coñecemento nesa altura da difusión da obra de Martín Pérez, unido á avanzada deterioración do fragmento, impediran daquela a correcta identificación da obra, que foi interpretada como unha compilación lexislativa de carácter eclesiástico integrada, como mínimo, por dous textos diferentes (Texto A e Texto B). No primeiro caso, pensouse nun compendio normativo relacionado con diferentes aspectos de natureza xurídico-eclesiástica. Doutra parte, identificouse un fragmento de carácter doutrinal relacionado co pecado da simonía no cal se alude aos relatos bíblicos de Naamán e de Simón Mago. A pesar dos esforzos por identificar o texto, non foi posíbel daquela precisar unha fonte específica, alén de recoñecer e estudar as concomitancias textuais con certos códigos lexislativos –como a *Primeira Partida*–, constitucións sinodais ou conciliares –como as recollidas no *Synodicon Hispanum*–, capítulos, cadernos ou acordos de cortes –como os de Elvas en 1361 ou os de Évora en 1391–, glosas de textos legais e outros textos de carácter episcopal ou foral (Askins *et al.* 1997: 18-19). No que respecta á sección sobre a simonía, estudouse a coincidencia do texto galego coa obra de dous escritores e teólogos franceses do século XII, Alain de Lille (*Liber in distinctionibus dictiōnum theolōgicalium*) e Richard de Saint-Victor (*Allegoriae in Vetus Testamentum*), na cal tamén se establece o paralelo entre as historias de Naamán e Simón Mago e a súa asociación co pecado da simonía. No ámbito da tradición ibérica, alén da proximidade co título XVII da *Primeira Partida* (leis 1 e 2), valorada como posíbel fonte da pasaxe, tamén se puxo de relevo a afinidade textual co *Valerio de las historias escolásticas de España* de Diego Rodríguez de Almela (finais do séc. XV) e cun sermón de Vicent Ferrer (Askins *et al.* 1997: 19-21).

---

¹⁴ Sirva este traballo como merecido recoñecemento ao abnegado labor de investigación do equipo de BITAGAP e, en particular, dos autores daquel traballo pioneiro, entre os que salientamos aquí, de maneira especial, a nosa benquerida e desaparecida Gemma Avenosa e o propio homenaxeado deste volume, o Prof. Harvey L. Sharrer.

A nova identificación do texto permite agora confirmar unha recepción occidental da obra de Martín Pérez máis ampla do que se imaxinaba cunha nova tradución galego-portuguesa, contemporánea das xa coñecidas, mais neste caso realizada en medios culturais galegos na segunda metade do século XIV. Trátase, ademais, do único testemuño occidental coñecido até agora da segunda parte do *Livro das Confissões*, o que corrobora, de novo, a evidente circulación en terras occidentais desta sección da obra. Certas características grafemáticas do texto e algúns errores de copia¹⁵ suxiren que o manuscrito galego non transmite unha tradución ou adaptación orixinal do seu modelo, mais que representa unha copia dunha versión galego-portuguesa máis temperá, talvez do segundo cuartel ou de mediados do século XIV. Aínda que o texto é breve, a proximidade coa tradición castelá da obra é innegábel, en particular –como se pode advertir no aparato crítico da transcripción– no caso do testemuño G (Fundación Lázaro Galdiano, IB 15303; BETA manid 1412). O bifolio conservado (376 x 255 mm¹⁶) transmite, parcialmente, os capítulos 19-21 (f. 1rv) e 29-30 (f. 2rv) do bloque central da obra¹⁷, polo cal probabelmente se trate dun dos bifolios internos do caderno vista a lagoa textual entre os ff. 1v e 2r¹⁸.

Nos tres primeiros capítulos, por unha banda, infórmase, de acordo co derecho canónico, sobre a sentenza de suspensión ou excomunión ditadas por un xuíz eclesiástico –incluído tamén o final do capítulo sobre os “casos de suspension que eñadio el papa Clemente

¹⁵ Aínda que é preciso un estudo escriptolóxico demorado do manuscrito, a tipoloxía escrituraria empregada, unha gótica cursiva híbrida ou de transición, convide a situar esta copia non moito más alá do terceiro cuartel do século XIV (*ca.* 1360-80). Canto os errores de copia, son bastante significativos os *homoioteleton* (saltos de igual a igual) anotados *infra* na transcripción paleográfica.

¹⁶ O manuscrito está moi deteriorado por perda de soporte na metade superior e gran parte do f. 2, e polo esvaemento da tinta, especialmente en 1r e 2v. O texto está dispuesto a liña tirada (30-32 liñas). Canto á decoración, presenta iniciais capitulares en azul (probabelmente tamén en vermello, mais son ilexíbeis) de 3 unidades de pautado; con rúbricas, caldeiróns e resaltes (en maiúsculas internas) en tinta vermella.

¹⁷ Correspón dese na edición crítica de García y García *et al.* (2013) coas pp. 260.86-262.42 e 270.II-272.25.

¹⁸ Cf. Askins *et al.* 1997: 143; García y García *et al.* 2013: 260-270 (caps. 21-29).

quinto” (García y García *et al.* 2013: 258.1)—; por outro lado, instrúese sobre a sentenza de “interdicto”, que supón a prohibición, entre outras cousas, da asistencia aos oficios divinos, da recepción dalgúns sacramentos ou da sepultura cristiá. Polo que respecta ás epígrafes 29 e 30, céntranse na definición dos asuntos “espirituais” (por contraposición aos “mundanais”) e ilustran, entre outras cuestiós, a orixe do pecado da simonía (consistente en pagar por obter prebendas ou beneficios eclesiásticos) a través do relato dos primeiros simoníacos mencionados no Antigo (II Reis) e no Novo Testamento (Feitos dos Apóstolos). Por un lado, alúdese á historia da curación do leproso Naamán, sandado polo profeta Eliseu, e da avaricia de Guehazí, servente deste último, castigado coa lepra por pretender tirar beneficio material da curación do xeneral sirio. Por outra parte, refírese a mala praxe do líder samaritano Simón Mago, que quixo comerciar coa capacidade milagreira dos apóstolos Pedro e Xoán.

3. UNHA NOVA LECTURA DO TESTEMUÑO GALEGO

O que ofrecemos a seguir é unha nova transcripción paleográfica¹⁹ do fragmento custodiado no Arquivo do Reino de Galicia, unha vez que foi posíbel acceder ao documento en condicións lumínicas óptimas²⁰ e que, xa identificado o texto, puidemos reconstruír en gran

¹⁹ Trátase dunha lectura semipaleográfica na cal só intervimos no desenvolvemento das abreviaturas (non sinalamos os casos de trazo supralinear expletivo: *adeante* [2r.21] *anos* [1r.9], *benefícios* [1r.11], *como* [iv.28; 2r.12, 28, 29; 2v.10, 17, 22, 28], *dapno* [iv.25, 29], *pena* [1r.11, 1v.9], *taes* [1r.29; 1v.28, 29; 2r.6; 2v.24]). Respectamos, por tanto, os usos gráficos, a puntuación (representamos coa vírgula o trazo diagonal recto empregado para pausa breve ou longa; incluímos tamén os caldeiróns), a capitalización e a unión e separación orixinais do manuscrito. As secuencias ilexíbeis sinálanse con [...]; porén, nas secuencias más breves, cando foi factíbel restituír a lección deturpada con base na correspondencia entre o espazo do enunciado deteriorado e a tradición castelá coñecida, incluímos a secuencia restituída tamén entre parénteses rectas, tendo en conta, ademais, o *usus scribendi*. Cando o texto perdido é máis extenso, apuntamos a versión castelá correspondente en nota a rodapé; o mesmo facemos cos contextos inicial e final dos dous folios conservados.

²⁰ Agradecemos a atención concedida por Carmen Prieto Ramos, Directora do Arquivo do Reino de Galicia, quen habilitou un cuarto específico nas dependencias do arquivo para a consulta do documento con luz ultravioleta.

medida moitas das leccións deturpadas polo paso do tempo a través do confronto cos testemuños conservados da tradición castelá²¹.

¶^{11r} [...] ¶¹² [...] ¶¹³ [...] ¶²² rrenunçien seus benefícios ¶ outrossy quando [alguus] ¶¹⁴ son citados [por] Juyz ou por dereyto porla corte de Roma [e pa]ssan porlas te[rras hu] ¶¹⁵ he o seu sen[ori]o prendenos e deteennos por que [non venan] aadita corte apostol[ical certo] ¶¹⁶ he que estes [que son] desto fazedores, et aqueles que procuran que taes coussas [se] façan ¶¹⁷ que caen en sentenza de scomoyon porlos doutores [a]nt[i]gos e porlos dereytos ¶ Enpero ¶¹⁸ sobre²³ manda agora o dereyto nouo que as persoas²⁴ eclesiasticas que taes coussas ¶¹⁹ procuraren se foren prellados que fiquen subspensos das suas Jgleias por tres anos que non ¶¹⁰ [possan] rrescêber os froytos delas ¶ E se foren outros m[en]ores prelados²⁵ que fiquen²⁶ ¶¹¹ [todos os seus] benefícios priuados ¶ E esta meesme sentenza e pena han aqueles clérigos ¶¹² [que] sean citados para a corte, et por que aian ocassion de non parescer aprocraçõ¹³ maliciosamente²⁷ fazen e con engano por que seian pressos porlo poder dos leygos ¶ O ¶¹⁴ [oyta]uo casso de subspensson destes nouos do papa²⁸ clemente, quinto acharas ¶¹⁵ [suso entre os] cassos nouos desse meesme papa da escomoyon ¶ ca he o xiiijº caso ¶¹⁶ [e fala] destes preegadores que a sabendas diseren²⁹ [ennas suas] confessões de fazer conciencia ¶¹⁷ [aos confessores que pa]gueuen os dezmos que deuen pagar que fiquen subspensos do oficio ¶¹⁸ [da preegaçõ]n alta que faca o que foy dito que

²¹ Baseámonos na edición de García y García *et al.* 2013, tendo en conta as variantes anotadas dos testemuños I (testemuño base da edición: Arquivo da Real Colegiata de San Isidoro de León, ms. XXI; BETA manif. III) e o xa mencionado G. Na nosa lectura reflectimos só as diverxencias máis salientábeis, pois é na edición crítica en curso da tradución galega onde se inclúe un exhaustivo aparato de variantes (Pichel e García-Fernández 2023). A transcrisión paleográfica do fragmento tamén é accesible desde o portal EGPA (<<https://corpora.uah.es/egpa/EGPALit-G-LConf-or.xml>>).

²² “El septeno caso es quando algunos que han señorío temporal prenden a algunos clérigos y los apremian teniéndolos presos por que renunçien sus benefícios...” (García y García *et al.* 2013: 260, cap. 19.84-86).

²³ Falta a continuación a forma *esto* (*cf.* Ibíd.: 260, cap. 19.91).

²⁴ Parece que primeiro se apuntou “persso” e despois se riscou a secuencia “sso” e reescrivíuse a continuación “-soas”.

²⁵ A forma está abreviada co trazo infralinear; interpretamos de acordo coa ocorrencia *supra* da l. 9.

²⁶ Na versión castelá –salvo no testemuño G– engádese “e queden” (García y García *et al.* 2013: 261, cap. 19.95).

²⁷ A forma lese con bastante dificultade.

²⁸ Esta forma aparece sempre como “p^apa”.

²⁹ Na versión castelá *dexaren* (García y García *et al.* 2013: 261, cap. 19.103).

deue fazer, assy Julgaras estes cassos¹⁹ [como os] outros de ssu sso, ca todos cassos de subspensson de dereyto. ²⁰

[¶ da sentença de subspen]sson de Juyz Eclesiastica Rubrica xx

²¹ [Hai] outras sentenças de subspensson que son do Juiz, et son quando algū²² [Juyz eclesiás] tico pon algū²³ clérigo en sentença de subspensson, et desta tal ²³ aquel quea [pon aquel] a pode absoluere ¶ Mais se porla ventura, o clérigo subspensso non ²⁴ [gu]arda asentença cae en yrregulidade, saluo se o subspensso que era en sentença o non ²⁵ sabia ¶ Ca [o non sa]be[r] escusa a yrregulidade, en todaslas sentenças de escomoyon²⁶ et de subspensson [e de] Jnter dicto, en tanto que³⁰ o non saber non seja neyçio e grosso ²⁷ ca diz o derey[to que oque] aynda dubda da sentença deue quedar³¹, et se oficia he yrregular ²⁸ et non pode con el despensar se non opapa, ¶ E mais graue despensa aynda opapa ²⁹ con estos taes que quebran [a sentença]a do Juiz que con os que pasan asentença do dereyto. ³⁰

¶ da sentença de Jnter dicto posto per feyto³² ou per dereyto³³ Rubrica xxj³⁴

Da sentença de dereyto outrossy conuen asaber. ³¹ que [aas vega]das se pon de dereyto e) ³² por feyto que faz[en os] omēes, aas vegadas por Juiz, e por dereyto e por feyto³⁵ ^{1v} [...] ¹² [...] eslecion do [papa] sse for[en] neg[ligentes...] ¹³ [...] en non const[r]enger aos cardeáes [...] ¹⁴ [...] dereyto fica ontredicta, et perde a d[ignida]de [e a o]rra do [bis]pado³⁶ ¶ O segundo casso] atodoslos clérigos e atodoslos rreligiōsos he d[e]f[en]dido que non ¹⁶ f[a]çan anjnhū prometer nen Jurar que escollan enterrament[o] en suas igléias ¹⁷ ou en seus moesteyros, nen les façan mudar suas voon[ta]des de aqueles ¹⁸ lugares onde se eles quiseren enterrar ¶ E esto les he defendido sso ¹⁹ pena de maldiçon perdurael de Jhesu cristo ¶ E se contra estos algūs fe¹⁰zeren manda opapa que aquel escollemento de sepultura, ou fe ou Jura

³⁰ A mesma variante no testemuño G (*cf. con todo* en Ibíd.: 261, cap. 20.8).

³¹ A secuencia “deue quedar” tamén en G (*cf. la deve guardar* en Ibíd.: 261, cap. 20.8; o testemuño I omite tamén o pronome *la*).

³² Escrito *feyto* con trazo supralinear.

³³ A secuencia “per feyto ou per dereyto” similar en G: “por fecho e de derecho” (*cf. de derecho e de fecho* en Ibíd.: 261, cap. 21.1).

³⁴ A secuencia “¶ da sentença de Jnter dicto posto per feyto” aparece na segunda metade da línia 30; a secuencia “ou per dereyto Rubrica xx” aparece na primeira metade da línia 31.

³⁵ Escrito *feyto* con trazo supralinear.

³⁶ Versión castelá correspondente a estas primeiras catro líñas do f. 1v: “E por derecho se pone en estos casos, el primero es este: La cibdat do se faze la elecion del papa, si fueren negligentes los de la cibdat o troxieren ý engaño en non costreñir a los cardenales que fagan papa por el poder que les da el derecho, finca entredicha e pierde la dignidad e la honra del obispado” (García y García *et al.* 2013: 261-262, cap. 20.1-8).

*que foron*¹¹ dados sobrelo *que non vallan et que sse enterre aly hu sse auia* [de en]terrар¹² de dereyto quando tal escollemento non foy ffeyto ¶ Et se porl[a] ventura *contra*¹³ esta *constituyçon* alguüs clérigos, ou rrelligiosos de qual quer estado *que sseia*¹⁴ mouer assy aal[g]uū, assy aprometemento, ou ajurar quese enterre en sua¹⁵ Jgleia, ou en seu Moesteyro, ou le mudaren avoontade de outra igleia [en]na¹⁶ qual el quiseresse enterrar, [...]³⁷ fican tiudos de tornar o corpo enterrado se for de¹⁷mandado et todasla[s cou] ssas *que* por ocassion, ou por razon de aquel corp[o]¹⁸ rresceberen en qual quer maneyra ante de dez dias ¶ E se p[as]ados son os¹⁹ dez dias e nonno tornaren todo, fica aquela Jgleia ou Moesteyro e aquel cimj¹²⁰terio onde sse enterrou aquel corpo Jnter dictos ata *que sseia comprida apaga e adesti*²¹tuiçon das couosas sobredictas ben e *compridamente* ¶ O terçeyro casso he conçello ou¹²² poboo, ou collegio vniuersidade *que fezeren pagar ao* clérigo ou aas personas¹²³ Eclesiasticas, ou aas Jgleias peagē³⁸, ou portagēe por razon das couosas *que non*¹²⁴ son tragidas en razon de mercadoria nen de gaança, fican Jnterdictos ata *que façan*¹²⁵ enmenda do dapno e do torto, estas couassas [...]³⁹ \do quarto casso⁴⁰ acharas enno casso da escomoyon¹²⁶ enno xxvijº casso⁴¹ e he do conçello, ou poboo, ou collegio [que] alugan cassas⁴² aos¹²⁷ aos vssureyros magnifestos *que veen de fora*. ¶ O quinto casso he todo conçello ou poboo¹²⁸ ou vniuersidade *que outorgaren, ou* husaren taes pennores como se soen ffazer¹²⁹ ennas quaes oque non ha culpa rreçbe dapno por outro ¶ se estes taes pennores¹³⁰ alguü clérigo ou rrelligioso ou Moesteyro, ou Jgleia r[r]eçeb[e]n a[g]raueamento [---]⁴³

³⁷ Salto de igual a igual na versión galega: “...enterrar para la su iglesia o monesterio e asi se enterrare...” (Ibid.: 262, cap. 21.21-22).

³⁸ O trazo supralinear sitúase na primera parte da palabra (*pea*-).

³⁹ Salto de igual a igual na versión galega: “...Esto fallaras en el veinte e seys caso de la descomunión. El quarto caso fallaras...” (Ibid.: 262, cap. 21.33-35).

⁴⁰ A secuencia “do qvarto casso” aparece entrelíñada e escrita en tinta vermella. Probabelmente o copista reparou no *homoioteleton* xa mencionado e engadiu na entrelíña a información esencial que faltaba.

⁴¹ A secuencia “xxvijº casso” coincide de novo co testemuño G: *veynte siete caso (cf. treynta e dos en García y García et al. 2013: 262, cap. 21.36; cf. veinte ocho en I)*.

⁴² No testemuño G: *logan casas (cf. alquilan casas o arrienda en Ibid.: 262, cap. 21.36)*.

⁴³ Continúa a versión castelá: “El sexto caso es toda cibdat, salvo Roma, que a los perseguidores de los cardenales dieren consejo o ayuda o otorgamiento, o non fizieren aquella justicia que meresen si pudieren, antes de un mes, finca entredicha e pierde de la dignitat del obispado para sienpre...” (García y García et al. 2013: 263, cap. 21.43-45).

||^{2r} [---]⁴⁴ [que s]on ditas ¶ [A] te[r]çeyra coussa esp[iritual] he [...] |² [...] |⁴⁵
 conta ssan paulo que sson m[oytas ...]⁴⁶ |³ [ca]ridade ¶ A quarta coussa
 espiritual he os s[a]crame[n]tos de santa igleia. Os] |⁴ primeyros doens
 dou deus aos profetas [e] a[o]s s[e]us santos...]⁴⁷ |⁵ et fazer miragres e dar
 aquen el teu[er] por ben [...] |⁴⁸ |⁶ et molleres de quen se el pagar, quen taes
 doe[n]s de de[us...]⁴⁹ |⁷ tomasse dineyros ou algo temporal ss[imonia] fa[ria]
 ¶ C[...].⁵⁰ |⁸ dueu dar ¶ Onde sobre estes does se l[euanto]u prim[eyro...]⁵¹
 |⁹ vella ley assy, helyseu oprofeta de [d]eus [saou] hū prin[çep...]⁵² |¹⁰ et
 auja nome naaman, et saão da lepra que he mal[etia...]⁵³ |¹¹ quese lauasse
 sete vegadas enno Ryo de Jordan, et [...] |⁵⁴ |¹² asua carne assy como de
 moço pequeno, ¶ Por este m[iragre ...]⁵⁵ |¹³ ao profeta, et foy se primeyro
 ssão para sua terra ¶ [...] |⁵⁶ |¹⁴ et tomou acubijça do algo e ffoy en pos do
 princêpe [...] |⁵⁷ |¹⁵ et el doule plata e nobres vestiduras, et rrepreh[endeu
 deste pecado] |¹⁶ ¶ E falou o spiritu santo porla boca do profeta, et dou
 por maldiç[on] que ficase] |¹⁷ alepra con el por senpre, et en todo s[e]u
 l[inagee], et assy [...] |⁵⁸ |¹⁸ ¶ Cada huū pare mentes en este ffeyto ¶ Ca
 este foy [o pri]meyro ssymo[niatico que tomou] |¹⁹ algo temporal por esta
 coussa spiritual de myragre fazer ¶ E pare mentes ca[da hū que] |²⁰ en
 esta ssymonja, non ouve pleyteamiento njnhū nen palabaras de merqua,
 et |²¹ o algo non foy dado se non despois do miragre, et seerle ha m[e]r
 ster para adeante |²² entender a ssymonja ¶ Enna noua ley o primeyro
 simoniaquo onde leua o nome |²³ assymonja et aqueles quea fazen ffoy
 ssymon mago, et foy assy ¶ San pedro ffazia |²⁴ muitos miragres, et ssymon
 coidou de gaanar aquelo por dineyros ¶ Et prome²⁵teu asan pedro quele

⁴⁴ “Quattro maneras son de cosas espirituales, segund los santos doctores disen: Don e gracia de profetizar, don e gracia de milagros fazer; estos dos dones e dos gracias pedia Eliseo el profeta a Dios quando dixo a Elias profeta ‘sea el tu espiritu doblado en mi’, queria dezir: de Dios a mi las dos gracias espirituales que puso en ti, e eran aquellas que son dichas....” (Ibíd.: 270, cap. 29.6-11).

⁴⁵ “...es las santas virtudes que puso Dios en el alma, de las cuales cuenta...” (Ibíd: 270, cap. 29.12-13).

⁴⁶ “...muchas entre las cuales alaba mas la caridad...” (Ibíd: 270, cap. 29.13-14).

⁴⁷ “...santos, que pudiesen profetizar e fazer...” (Ibíd: 270, cap. 29.16-17).

⁴⁸ “...bien, clérigos o legos, omes o mugeres...” (Ibíd: 270, cap. 29.18).

⁴⁹ “...Dios oviese e por ellos tomase...” (Ibíd: 270, cap. 29.19).

⁵⁰ “...ca el don de Dios de grado se deve dar. Onde...” (Ibíd: 270, cap. 29.20).

⁵¹ “...primero la simonia en uno en la vieja...” (Ibíd: 270, cap. 29.21).

⁵² “...príncipe del rey de Siria e avia...” (Ibíd: 270, cap. 29.22).

⁵³ “...maletía, en esta manera: mandole que se lavase...” (Ibíd: 270, cap. 29.23-24).

⁵⁴ “...e asi lo fizó e fue renovada la su carne...” (Ibíd: 270-271, cap. 29.24-25).

⁵⁵ “...milagro quiso el príncipe dar grand algo al profeta...” (Ibíd: 271, cap. 29.25-26).

⁵⁶ “...tierra. Giezi era siervo del profeta e tomole...” (Ibíd: 271, cap. 29.27).

⁵⁷ “...príncipe e demandole el algo de parte del profeta, e diole...” (Ibíd: 271, cap. 29.28).

⁵⁸ “...e asi fue luego en esa hora. Cada...” (Ibíd: 271, cap. 29.31-32).

daria ouro e m[o]yto auer se[ll]e desse aquel don que auja¹²⁶ de myragres fazer ¶ Et san pedro le disso por maldiçon, teu algo con tygo seia¹²⁷ en perdiçon, ca tu cuydaste queo don de deus porlo oalgo oaujas de auer¹²⁸ ¶ A outra coussa spiritual he como foy dito uirtudes da alma quea fazen santa e aprazi¹²⁹uele adeus, assy co[m]o cognoscer adeus e amarlo, et amar [o]s cristaõs con¹³⁰ amor de karidade ¶ Este don spiritual destas quatro couosas. de uirtudes he de¹³¹ deus. que el da aaqueles en quen acha humjlidade. et aquen el ten por bem^{12v} [A outra coussa espiritual he os sacramentos [da santa] igl[eia...]]¹² [...]⁵⁹ spiritu santo aos om[eos...]¹³ [...] de]mostra[r]⁶⁰ o spiritu s[anto] ¶ Ca quen profetiza ou ffaz¹⁴ [...]⁶¹ ha o spiritu santo ¶ Outro don de uirtudes he para¹⁵ [...] uir]tude[s]⁶² guardan e manteen o spiritu santo enna alma¹⁶ [Os sacramentos son] para dar o spiritu santo, Ca quen rreçeve o baptismo¹⁷ [ou confirmaçon] ou [penitênça ou outro] sacramento qual quer dos que che¹⁸ [...] rr]eçeve⁶³ o spiritu santo se esta en b[o]o estado¹⁹ [e fora de pecado mortal.]

¶ [...]¹⁰ [...]⁶⁴

¹¹ [Ay outras coussas] que como quer que non son pura mente sp[iritu]ales [enpero] ¹¹ [son assy achegada]s aos sacramentos e para fazer os oficios de[ui]¹²naes assy como] o olio consagrado, [c]ris[ma cali]z aras vestimen¹³tas e outras coussas taes] Onde ssymonja serja [se] estas coussas [se]¹⁴ [...]⁶⁵ maneiras que son ditas suso enno cap[itulo...]¹⁵ [...]⁶⁶ vender en coussas certas [...]¹⁶ [...] c]oussas⁶⁷ [que teen a beençon] enna materia nunca se poden vender¹⁷ ss[en] ssymonja, como o olio de baptizar ou [...]⁶⁸ a¹⁸ agoa be[ndita] e] estas teen abeeyçon enna materia, Ca [onde quer que] for húa gota¹⁹ aly vay [to]da a beeyçon, non he assy da vestimenta e dos [outros or]namen¹²⁰tos

⁵⁹ "...Iglesia todos, mayores e menores, con los cuales se da el Espíritu..." (Ibíd: 271, cap. 29.49-50).

⁶⁰ "...omes. Los dos dones primeros son para demostrar..." (Ibíd: 271, cap. 29.50-51).

⁶¹ "...faze milagros, paresce que ha Espíritu..." (Ibíd: 271, cap. 29.52).

⁶² "...para lo guardar, ca las virtudes..." (Ibíd: 271, cap. 29.53).

⁶³ "...te fueron contados en el capítulo de la acídia, rescribe..." (Ibíd: 271, cap. 29.56-57).

⁶⁴ A rúbrica enteira é iblexibel, ben por rotura, ben por tinta esvaída por completo. A segunda liña da rúbrica fica coa segunda metade baleira. Correspondencia na versión castelá: "Quales cosas son allegadas a las espirituales. Aquí commo algunas cosas eclesiasticas se pueden vender <e> en qual manera" (Ibíd: 272, cap. 30.1-2; cf. testemuño G onde non aparece o segundo enunciado desta rúbrica).

⁶⁵ "...cosas se vendiesen, salvo en las maneras..." (Ibíd: 272, cap. 30.6-7).

⁶⁶ "...capítulo del sacrilegio. Enpero aquello que se alla dize que se pueden vender..." (Ibíd: 272, cap. 30.7-8).

⁶⁷ "...casos ciertos, se entiende de las cosas..." (Ibíd: 272, cap. 30.11). A secuencia galega "coussas certas" coincide cos testemuños G e I (cosas ciertas).

⁶⁸ "...bautizar o de la uncion, la crisma e el agua..." (Ibíd: 272, cap. 30.11-12).

da Jgleia en que ha beeyçon, Ca se [as]⁶⁹ rronpen ou os ta[ll]an ou os des⁷⁰ cossen en tanto que pergan a forma do que son quer[o] dizer [que non p]arescan o que⁷¹ eran perd[en] abeeyçon, assy como [a] alba descosse[n]⁷² asy que non paresca alba⁷³ Ja non he b[endita] esso meesmo [da] çinta e do many-p[u]l[o] e das outras couosas⁷⁴ taes ¶ Onde en [esto deuen] mentes quando estas [...]⁷⁵ ou enmendant, que tanto [as] poder[i]an desffazer quesse [...]⁷⁶ beeyzer ¶ Enpero non deuen tornar estas couosas taes⁷⁷ aynda que seian des⁷⁸ feytas aos husos mundanaes⁷⁹ ca [seeria] gran pe[c]ado e sacrillegio,⁸⁰ Mais quando foren [i]a como rro[t]as quese a [Jgleia non pode] prestar dellas ssese⁸¹ poderen guardar en [lugar] honesto s[s]e non queym[e]n[nas e] ssoterren⁸² acijnza [---]⁸³.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- Askins, Arthur L-F; Gemma Avenoza, Aida Fernanda Dias; José Ignacio Pérez Pascual e Harvey L. Sharrer (1997): “Novos fragmentos de textos xurídicos galegos (s. XIV)”. *Revista de Literatura Medieval*, 9, pp. 9-43.
- Barrios Soto, José Luis (2011): *Vida, Iglesia y Cultura en la Edad Media: testamentos en torno al cabildo toledano del siglo XIV*. Universidad de Alcalá: Universidad de Alcalá.
- Beltrán de Heredia, Vicente (1970): *Cartulario de la Universidad de Salamanca*. Vol. 1 (1218-1600). Salamanca: Universidad de Salamanca.
- BETA: Charles B. Faulhaber (dir.) (1997-): *Bibliografía Española de Textos Antiguos*. Berkeley: The Bancroft Library, University of California, <https://bancroft.berkeley.edu/philobiblon/beta_es.html> (consultado: 15/09/2022).
- BITAGAP: Arthur L.-F. Askins, Harvey L. Sharrer e Martha E. Schaffer (dirs.) (1997-): *Bibliografía de Textos Antigos Galegos e Portugueses*.

⁶⁹ Restauramos provisoriamente de acordo con G (*cf. se* en Ibíd: 272, cap. 30.15).

⁷⁰ Restauramos provisoriamente de acordo con G (*cf. descosies en* Ibíd: 272, cap. 30.17).

⁷¹ “...estas cosas adoban o emiandan...” (Ibid: 272, cap. 30.20).

⁷² “...que se avrian otra vez a bendezir...” (Ibid: 272, cap. 30.21).

⁷³ Aparece só no testemuño G (*cf. Ibíd: 272, cap. 30.22*).

⁷⁴ O trazo supralinear sitúase na segunda parte da forma (-naes).

⁷⁵ A mesma variante en G (*cf. entierren en* García y García *et al.* 2013: 272, cap. 30.25).

⁷⁶ “...entierren la ceniza ácerca del cementerio de la iglesia de parte de dentro o echena en la pila del bautizar. Con todo esto e con lo que es de suso dicho entendera cada uno estas cosas que son dadas para el ministerio de los sacramentos, commo se pue-den vender o non.” (Ibíd.: 272, cap. 30.25-29).

- Berkeley: The Bancroft Library, University of California, <https://bancroft.berkeley.edu/philobiblon/bitagap_po.html> (consultado: 15/09/2022).
- Bilotta, Maria Alessandra (2017): “Per lo studio delle circolazioni artistiche e culturali nella Penisola iberica nel Medioevo”. *Mediaeval Sophia*, 19, pp. 307-341.
- Dionísio, João (1993): “Martim Peres”. En Giulia Lanciani e Giuseppe Tavani (coords.). *Dicionário de literatura medieval galega e portuguesa*. Lisboa: Caminho, pp. 431-432.
- EGPA = Ricardo Pichel e Xavier Varela Barreiro (dirs.) (2019-): *Escritorio Galego-Portugués Antigo*. Santiago de Compostela; Alcalá de Henares: Instituto da Lingua Galega, Universidade de Santiago de Compostela; Universidad de Alcalá, <<https://corpora.uah.es/egpa/>>.
- García y García, Antonio (1976): *Estudios sobre la Canonística Portuguesa Medieval*. Madrid: Fundación Universitaria Española.
- (2003): “El Libro de las confesiones de Martín Pérez en Portugal”. En Luís Adão da Fonseca, Luís Carlos Amaral e Maria Fernanda Ferreira Santos (coords.). *Os reinos ibéricos na Idade Média. Livro de homenagem ao professor doutor Humberto Carlos Baquero Moreno*. Porto: Livraria Civilização Editora, vol. 1, pp. 219-24.
- García y García, Antonio; Francisco Cantelar Rodríguez e Bernardo Alonso Rodríguez (1992). “El Libro de las confesiones de Martín Pérez”. *Revista Española de Derecho Canónico*, 49/132, pp. 7-129.
- García y García, Antonio; Bernardo Alonso Rodríguez e Francisco Cantelar Rodríguez (2013 [2002]): *Martín Pérez. Libro de las confesiones. Una radiografía de la sociedad medieval española*. Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos.
- Gómez Redondo, Fernando (1999): *Historia de la prosa medieval castellana II. El desarrollo de los géneros. La ficción caballeresca y el orden religioso*. Madrid: Cátedra.
- (2007): *Historia de la prosa medieval castellana IV. El reinado de Enrique IV: el final de la Edad Media. Conclusiones. Guía de lectura. Apéndices. Índices*. Madrid: Cátedra.
- Hernández, Francisco J. (2021): *Los hombres del rey y la transición de Alfonso X el Sabio a Sancho IV (1276-1286)*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 2 vols.
- Lera Maíllo, José Carlos de (1999): *Catálogo de los documentos medievales*

- de la Catedral de Zamora.* Zamora: Instituto de Estudios Zamoranos “Florián de Ocampo”.
- Machado, José Barbosa (2005-06): *Livro das Confissões. Mosteiro de Alcobaça, 1399. Partes I e II, III e IV.* Lisboa: Publicações Pena Perfeita.
- Machado Filho, Américo Venâncio Lopes Machado (2019): *Tratado dos sacramentos da ley antigua e nova de 1399. Edição diplomática.* [S. l.]: edición do autor [Amazon. ISBN-10: 1098726332].
- Martins, Mário (1956): “O *Livro das Confissões* de Martim Pérez (séc. XIV)”. En *Estudos de literatura medieval*. Braga: Livraria Cruz, pp. 81-92.
- (1957): *O penitencial de Martim Pérez em medievo-português*. Lisboa: Imp. União Gráfica.
- Moreira, Fernando Alberto Torres (2021): “Espiritalidade e poder no *Livro das Confissões* de Martín Pérez”. *Specula. Revista de Humanidades y Espiritualidad*, 1, pp. 75-98, <<https://revistas.ucv.es/specula/index.php/specula/article/view/892>>.
- Pichel, Ricardo e Miguel García-Fernández (2020a): “Un novo testemuño occidental do *Livro das Confissões* de Martín Pérez: o fragmento galego do Arquivo do Reino de Galicia”. *PhiloBiblon Blog* 03/08/2020, <<https://update.lib.berkeley.edu/2020/08/02/libconfrp/>>.
- (2020b): “*Livro das Confissões*”. Em Ricardo Pichel, Marina Aurora Garzón Fernández, Tania Vázquez García e Miguel García-Fernández; Esther Corral Díaz e Ricardo Pichel (coords.). *Guía para o estudo da prosa galega medieval*. Santiago de Compostela: Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades, Xunta de Galicia (Col. Argamed, 3), <<http://www.cirp.gal/w3/publicaciones/pub-0511.html>>.
- (2022): “La recepción occidental del *Libro de las Confesiones* de Martín Pérez: dos nuevos testimonios gallego-portugueses”. Comunicación inédita presentada no *Coloquio Internacional da AHLM ‘Editar textos medievales en el siglo XXI’* (Madrid, 5-7 de setembro de 2022). Madrid: Universidad Complutense de Madrid.
- (2023): “El *Libro de las Confesiones* de Martín Pérez: nuevos datos para la identificación de su autor y su difusión en el Occidente peninsular”. En preparación.
- Rucquoi, Adeline (1999): “La cultura y las élites en la Valladolid medieval”. En *Valladolid. Historia de una ciudad. Actas del Congreso Internacional de Historia de Valladolid. Valladolid, 7 al 11 de octubre de 1996*. Valladolid: Ayuntamiento de Valladolid; Instituto Universitario de Historia

- Simancas; Universidad de Valladolid, vol. 1, pp. 193-215, <https://www.academia.edu/4320883/La_cultura_y_las_elites_en_la_Valladolid_medieval>.
- Sánchez Rodríguez, Marciano (1985): *Tumbo blanco de Zamora*. Salamanca: [s. e.] (Impr. Varona).
- Schaffer, Martha E. e Pedro Pinto (2016): “BITAGAP em Évora: no Arquivo Histórico do Cabido da Sé e na Biblioteca Pública”. *PhiloBlon Blog* 07/01/2016, <<https://update.lib.berkeley.edu/2016/01/06/bitagap-em-evora-no-arquivo-historico-do-cabido-da-se-e-na-biblioteca-publica/>>.
- Schultz, M. (2011): “Por uma moral política livresca: as apropriações do *Libro de las Confesiones* de Martín Pérez durante a dinastia de Avis”. *Anais do XXVI Simpósio Nacional de História – ANPUH (São Paulo, julho 2011)*. São Paulo: Universidade de São Paulo, pp. 1-17, <http://www.snh2011.anpuh.org/conteudo/view?ID_CONTEUDO=775>.
- Thieulin-Pardo, Hélène (dir.) (2012): *Confesionario. Compendio del Libro de las confesiones de Martín Pérez*. Edición y presentación de —. Paris: e-Spania Books, <<https://doi.org/10.4000/books.esb.366>>.

Fig. 2. © Arquivo do Reino de Galicia, Colección de fragmentos
de códices e impresos, CI, 4, f. 1r

Fig. 3. © Arquivo do Reino de Galicia, Colección de fragmentos de códices e impresos, CI, 4, f. 1v

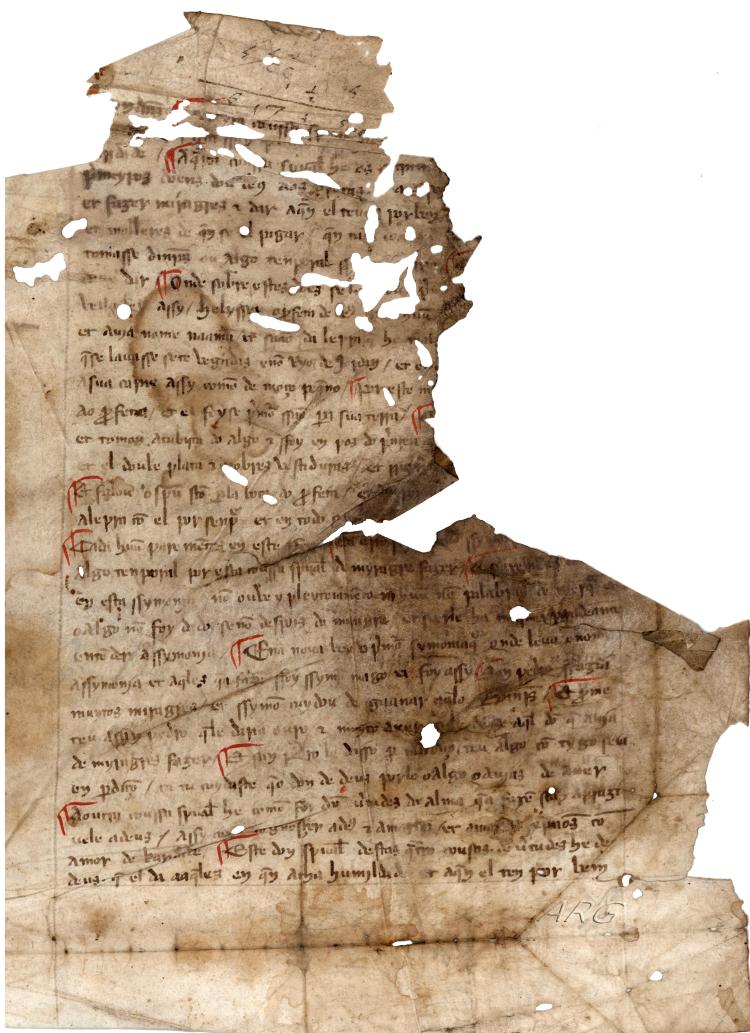

Fig. 4. © Arquivo do Reino de Galicia, Colección de fragmentos de códices e impresos, CI, 4, f. 2r

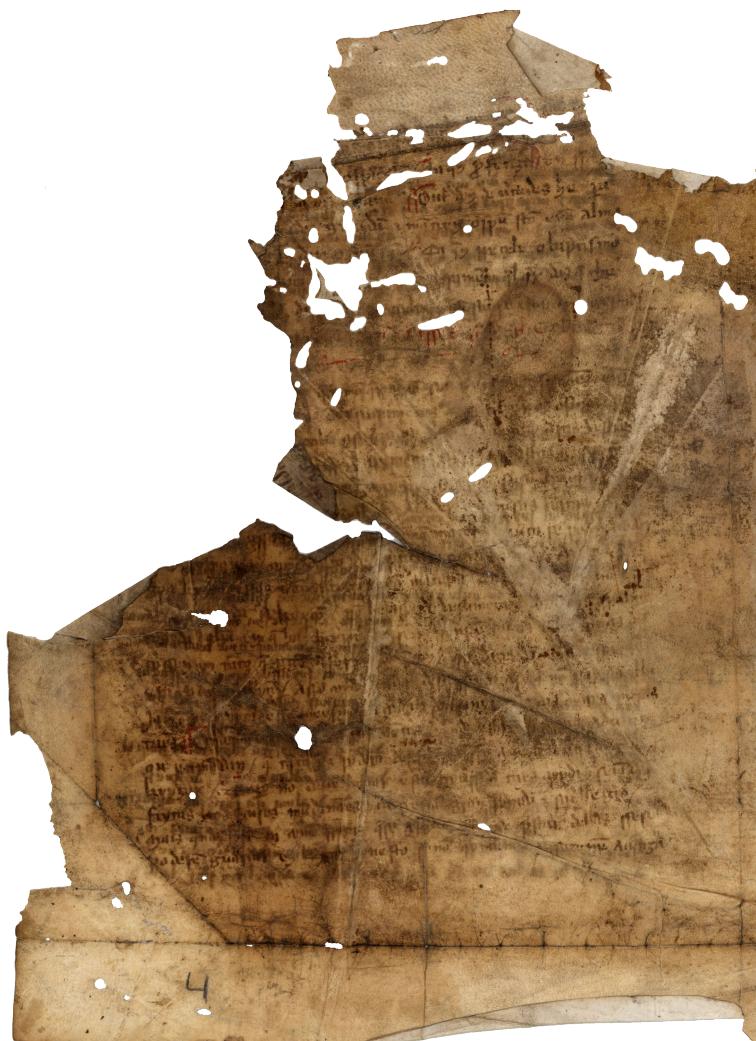

Fig. 5. © Arquivo do Reino de Galicia, Colección de fragmentos
de códices e impresos, CI, 4, f. 2v